

Prof. dr hab. med. Alina Borkowska
Katedra i Zakład Neuropsychologii Klinicznej
UMK w Toruniu, Collegium Medicum w Bydgoszczy

Ocena rozprawy doktorskiej

mgr Piotra Wojtysiaka

pt. „Ocena funkcjonowania przepisów prawnych dotyczących wyeliminowania palenia tytoniu i ochrony przed dymem tytoniowym w świetle badań pracowników i uczniów placówek edukacyjnych powiatu piotrkowskiego”

promotor: dr hab. Dorota Kaleta

Następstwa zdrowotne palenia tytoniu i narażenia na dym tytoniowy są przedmiotem badań światowych od wielu lat. Dzięki upowszechnianiu ich wyników oraz akcjom społecznym mającym na celu podniesienie świadomości ludzi w zakresie następstw palenia tytoniu uległy zmianie postawy społeczne wobec palenia. Przełożyło się to na regulacje prawne mające na celu ochronę społeczeństwa przed dymem tytoniowym. Nadal grupą zagrożoną paleniem tytoniu jest młodzież szkolna, a wczesna inicjacja w tym zakresie w sposób szczególny wiąże się z większym ryzykiem chorób odtytoniowych. Praca mieści się więc w ważnym nurcie badań światowych w zakresie zdrowia publicznego nad tym problemem i ma ogromne znaczenie społeczne.

Celem przedstawionej do recenzji pracy była ocena przepisów prawnych dotyczących wyeliminowania palenia tytoniu oraz ochrony przed środowiskowym dymem tytoniowym w placówkach edukacyjnych w powiecie piotrkowskim. Cel pracy jest ważny z punktu widzenia naukowego i praktycznego, podobnie cele szczegółowe uważam za bardzo istotne. Autor postanowił bowiem sprawdzić, jakie jest rozpowszechnienie palenia tytoniu wśród personelu i uczniów placówek edukacyjnych, jak często są łamane przez nich zakazy prawne palenia tytoniu na terenie tych placówek. Interesującym celem jest też sprawdzenie, jaka jest dostępność materiałów edukacyjnych poświęconych szkodliwości palenia tytoniu i pomocy w rzuceniu palenia. Autor przebadął aż 1858 pracowników szkół i 2997 uczniów. Grupa badana jest więc imponująca, pozwalająca na dokonanie rzetelnych pomiarów i analiz statystycznych.

W badaniu zastosowano dwa zaadaptowane kwestionariusze z badań GTSS (globalnego systemu kontroli używania tytoniu), rekomendowanego w takich badaniach przez WHO. Autor zamieścił dokładny opis stosowanych narzędzi badawczych i znakomicie opisał

plan badań. W analizie statystycznej posłużono się odpowiednio dobranymi narzędziami, przeprowadzono analizę regresji logistycznej w celu określenia czynników, które mogą przyczynić się do zwiększenia ryzyka palenia tytoniu wśród młodzieży. Wykonano także analizę wieloczynnikową w celu zbadania ich wpływu na inicjację palenia tytoniu wśród młodzieży.

Praca liczy 210 stron wraz z piśmiennictwem i załącznikami, jest napisana poprawnym i syntetycznym językiem naukowym. Składa się z 16 rozdziałów, rozdziały 12-16 to bibliografia, spis tabel i rycin, streszczenie w j. polskim i angielskim oraz załączniki. W części teoretycznej Autor z dużym znanstwem przybliżył znaczenie problemu palenia tytoniu w Polsce i na świecie, jego następstwa zdrowotne i społeczne. Rozdział 5 poświęcił regulacjom prawnym i strategiom kontroli używania tytoniu na świecie, zaś rozdział 6 prawnej kontroli używania tytoniu w Polsce. Te dwa rozdziały stanowią kompendium obowiązującej wiedzy w tym zakresie i powinny zostać opublikowane jako odrębny materiał, który mógłby być użyteczny zarówno specjalistom ochrony zdrowia, zdrowia publicznego, jak też instytucjom oświatowym. W rozdziale 7 przedstawiono cel pracy i cele szczegółowe, a w rozdziale 8 metodologię badań.

W rozdziale 9 na stronach 55-105 przedstawiono w sposób przejrzysty w formie tabel i wykresów wyniki badań własnych. Wykazano niższy odsetek osób palących tytoń wśród kobiet, w porównaniu z mężczyznami, zaś wyższy w grupie pracowników administracyjnych, niż w grupie nauczycieli. Okazało się jednak, że zarówno w grupie nauczycieli, jak i pracowników administracji istnieje grupa osób wypalająca ponad 10 papierosów w godzinach pracy. Ponadto wielu nauczycieli i pracowników administracji odpowiedziało, że szkoła, w której pracują nie ma polityki zabraniającej palenia tytoniu pracownikom szkoły w budynku szkolnym (prawie 11% badanych), zaś ponad 45% nie wiedziało, czy szkoła takie regulacje posiada. Jest to wynik zaskakujący w dobie powszechnej polityki zabrania palenia tytoniu w miejscach publicznych. Podobnie wysoki odsetek pracowników był przekonany, że szkoła nie ma regulacji zabraniających palenia tytoniu na terenie szkoły uczniom, a około 20% nauczycieli i prawie 30% pracowników administracyjnych nie wiedziało, czy takie przepisy regulaminowe istnieją. Jeszcze większym problemem okazały się dla pracowników szkół e-papierosy, gdzie niewiedza na temat regulacji prawnych ich używania była powszechna. Wyniki uzyskane przez Doktoranta wskazują również na wiele niejasności co do przekazywania informacji uczniom na temat zakazów palenia tytoniu w szkole i na terenie należącym do szkoły, chociaż w tym przypadku zarówno w grupie nauczycieli, jak i administracji większość osób twierdziła, że informacje takie są uczniom przekazywane. Z

badania Doktoranta wynika również, że kontrowersyjne jest wyciąganie konsekwencji służbowych za naruszenie zasady zakazu palenia na terenie placówki, większość osób nie wiedziała, czy konsekwencje są wyciągane, a od 15-20% osób twierdziło, że nie są. W grupie osób, które twierdziły, że konsekwencje łamania zakazu palenia są wyciągane w stosunku do pracowników, najczęściej wskazywano, że było to ustne upomnienie, najmniej dotkliwe dla łamiącego zakaz, zaś w przypadku uczniów częściej powiadamiano o fakcie rodziców lub obniżano ocenę z zachowania. Wskazuje to na odmienne traktowanie w tym zakresie pracowników i uczniów, dla których kary były bardziej dotkliwe. Obserwacje te wskazują jednak wyraźnie na brak jasnych przepisów, które mogłyby być ujęte w regulaminach szkół, które wpisywałyby się w ogólnokrajową politykę przeciwdziałania paleniu tytoniu na terenie placówek edukacyjnych, albo na marginalizowanie problemu przez pracowników szkół.

Z przeprowadzonych badań wynika jednak, że w szkołach zmniejszyło się narażenie na dym tytoniowy osób niepalących, większość pracowników deklarowała, że nie muszą przebywać wśród osób palących, a wśród palaczy w grupie nauczycieli około 80% badanych nie paliła w godzinach pracy, chociaż ok 20% przyznawało się do palenia na terenie szkoły. Sytuacja ta była znacznie gorsza w grupie pracowników administracji, gdzie ponad 70% mężczyzn paliła na terenie szkoły i znacznie mniej osób nie paliło w godzinach pracy. Wyniki te wskazują, że grupą, która powinna być szczególnie monitorowana i być może objęta intensywnymi działaniami edukacyjnymi w tym zakresie są pracownicy administracji, zwłaszcza mężczyźni.

Wyniki uzyskane przez Doktoranta wskazują także na niewielkie oddziaływanie dotychczasowej polityki antynikotynowej wśród palaczy, z których większość twierdziła, że działania te nie przyczyniły się do zmniejszenia liczby wypalanych przez nich papierosów. Pocięszającym jest jednak fakt, że zarówno nauczycielom, jak i uczniom łamiącym zakaz palenia oferowana jest pomoc w uwolnieniu się od nałogu, jak i materiały edukacyjne. Ponadto, dobrym źródłem wiedzy na temat szkodliwości palenia tytoniu i następstw zdrowotnych nałogu są broszury informacyjne, a także Internet i programy telewizyjne. Małą siłą oddziaływania miały natomiast specjalistyczne kursy z tego zakresu, być może dlatego, że odsetek osób, które były objęte takim szkoleniem był niewielki. Okazało się też, że pomocy antynikotynowej w grupie nauczycieli istotnie częściej udzielają kobiety, niż mężczyźni, co wynika prawdopodobnie z większego zaangażowania kobiet nauczycielek w działania prozdrowotne. Znalazło to również odzwierciedlenie w rozumieniu potrzeby prowadzenia zajęć z zakresu problematyki palenia tytoniu wśród uczniów, gdzie zapotrzebowanie na takie zajęcia częściej zgłaszały nauczycielki. Kobiety częściej niż

mężczyźni uważały, że rodzice oczekują zajęć w zakresie problematyki palenia tytoniu dla uczniów. Potwierdza to moją wcześniejszą obserwację, że być może kobiety w większym stopniu rozumieją problem i popierają bardziej prozdrowotne programy edukacyjne. Niestety, zarówno kobiety, jak i mężczyźni z grupy nauczycieli i pracowników administracji (w około 40%) uważali, że nie posiadają odpowiedniego przygotowania, aby takie zajęcia poprowadzić.

Bardzo interesujące wyniki uzyskano w zakresie badania postaw co do znaczenia regulacji prawnych, zwiększania podatków na wyroby tytoniowe, zakazu ich reklamy i umieszczania na nich dodatkowych ostrzeżeń. Tu większość osób badanych popierała takie działania i prezentowała wysoki poziom wiedzy na temat następstw palenia – również biernego.

Badania przeprowadzone wśród uczniów wykazały, że ponad połowa dziewcząt i chłopców w klasach gimnazjalnych i ponad 70% w klasach ponadgimnazjalnych pali papierosy. Inicjację palenia większość chłopców i dziewcząt (ponad połowa) przeszło w wieku 8-11 lat, a 3-8 % dzieci w wieku poniżej 7 lat. Są to dane alarmujące, wskazujące na pilną potrzebę wprowadzenia systematycznej polityki prewencyjnej w tym zakresie już w grupach dzieci najmłodszych. Polityka taka powinna być prowadzona również wśród rodziców, gdyż około 40% dzieci twierdzi, że ich rodzice wiedzą, że palą papierosy, a w klasach ponadgimnazjalnych prawie 60% rodziców wie o paleniu papierosów przez dziecko. Podobnie 40-60% dzieci pali e-papierosy, w tym wiele z nich robi to codziennie. Zarówno papierosy, jak e-papierosy dzieci palą w budynku szkoły, na terenie należącym do szkoły i poza nią. W przypadku dzieci, podobnie jak w grupie pracowników nie było jasności co do przepisów dotyczących zakazu palenia i polityki antytytoniowej w ich szkole, chociaż większość dzieci przyznaje, że informacje na ten temat zostały im przekazane.

Większość dzieci uważała, że zakazy palenia na terenie szkoły nie są przestrzegane, a około połowa z nich była narażona na dym tytoniowy. Ponadto większość z nich nie wiedziała, lub wręcz zaprzeczała, aby materiały edukacyjne były im przekazywane w szkole, nie uzyskiwali też odpowiednich informacji w domu rodzinnym. Dzieci dotychczas niepalące planowały rozpoczęcie palenia w ciągu roku, chociaż zdawały sobie sprawę z następstw zdrowotnych palenia papierosów. Około 60% dzieci żyje w domach, gdzie rodzice palą w domu, a wielu domach nie obowiązują żadne zasady mające na celu ograniczenie narażenia dziecka na dym tytoniowy. Dzieci również dostrzegały i prawdopodobnie odbierały jako zachęcające palenie papierosów przez aktorów w filmach, w reklamach, czy nadrukach logo papierosów na posiadanych przez nie gadżetach. Doktorant wykazał, że te podprogowe

bodźce mogą być bardzo istotne w inicjacji palenia, bowiem ponad 20% dzieci palących wskazywało, że przed rozpoczęciem palenia często zwracało uwagę na reklamy i logo papierosów w filmach, koncertach i imprezach sportowych.

Bardzo interesujących danych dostarczyły wyniki regresji logistycznej, które wykazały, że czynnikami wyższego ryzyka inicjacji palenia jest wiek, płeć, rodzaj szkoły, do której dziecko uczęszcza, posiadanie palących przyjaciół, widok uczniów i nauczycieli palących na terenie szkoły, a także obowiązywanie restrykcyjnego zakazu palenia papierosów w domu i w szkole, a co najciekawsze – również uczestnictwo w lekcjach omawiających szkodliwość palenia tytoniu. Jednocześnie iloraz szans wzrastał u uczniów, w domach których nie było restrykcyjnego zakazu palenia. Wynik ten wskazuje na złożoność zjawiska i na to, jak trudno zaplanować rozsądne działania prewencyjne w tym zakresie.

Dyskusja zawarta w rozdziale 10 budzi pewien niedosyt, zwłaszcza, że wyniki uzyskane przez Autora nie są do końca jednoznaczne. Wprawdzie, gdyby chciał przeanalizować w świetle współczesnej literatury wszystkie uzyskane dane, praca prawdopodobnie miałaby ponad 300 stron i napisana zostałaby jeszcze mniejszą czcionką (co i tak stanowiło dla mnie pewien problem techniczny). Autor postanowił omówić najważniejsze wyniki w świetle danych z piśmiennictwa i obowiązujących regulacji prawnych, gdzie wykazał się dużą znajomością literatury dotyczącej problemu, a także odpowiedni krytycyzm do analizowanych danych z piśmiennictwa. Interesująca jest w tej części pracy konfrontacja z raportami przygotowywanymi przez organy administracji rządowej. Zgadzam się z Autorem, że bardzo często nie przystają one do rzeczywistości i są niekompatybilne z powszechną praktyką naruszania przepisów prawnych (str. 160) i, że istnieje w związku z tym potrzeba pogłębionych analiz w tym zakresie. Wyniki jego badań zupełnie nie potwierdzają wniosków ze sprawozdań z realizacji ustawy o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych przygotowanych na podstawie danych Państwowej Inspekcji Sanitarnej. Może to wskazywać na trudności w ocenie tego bardzo złożonego problemu, które mogą wynikać m.in. ze stosowania na potrzeby raportów nieadekwatnych narzędzi oceny zjawiska.

Pracę wieńczy siedem wniosków, moim zdaniem stanowią one przydatne i zwięzłe podsumowanie wyników, jednakże wnioski należałoby przereklamować tak, aby stanowiły konkluzję z badań. Prawdopodobnie pozwoliłoby to Autorowi zredukować ich liczbę i uniknąć wniosków życzeniowych.

Piśmiennictwo liczy 234 pozycje, Autor zacytował najważniejsze prace polskie i międzynarodowe dotyczące problematyki jego badań. W większości są to najnowsze prace

światowe i najważniejsze pozycje archiwalne. Wykazał się tu umiejętnością poszukiwania adekwatnych do problemu informacji oraz dojrzałością w doborze cytowanych prac.

Podsumowując, pracę Doktoranta oceniam bardzo wysoko, zaplanował on świetne badanie o dużej wartości naukowej i społecznej, którego wyniki mają znaczenie poznawcze i praktyczne. Praca stanowi bardzo dobrą i rzetelną analizę stanu wiedzy nauczycieli, pracowników administracji i dzieci na temat palenia i pozwala na dokładną ocenę czynników ryzyka palenia wśród młodzieży. Jest to niewątpliwie bardzo ważny obszar badań w obszarze nauk o zdrowiu i zdrowia publicznego. Autor pokazał też, że odbiorcami programów prewencyjnych i edukacyjnych są już małe dzieci w młodszym wieku szkolnym, dla których taki program musi mieć zupełnie inną formę, niż dla młodzieży i osób dorosłych. Doktorant wskazał wiele kierunków badań w aspekcie poszukiwania przyczyn i oceny ryzyka palenia, znaczenia odpowiedniej edukacji w prewencji palenia tytoniu, wskazał grupy wiekowe i grupy społeczne, które powinny być adresatami działań prewencyjnych. Wykazał się dużą znajomością podjętej problematyki badawczej i literatury światowej. Zaimplementował nowe techniki badawcze, znacznie bardziej adekwatne w ocenie analizowanego problemu niż te, które są używane w celu sporządzania raportów przez instytucje odpowiedzialne za ochronę zdrowia publicznego w naszym kraju.

Przedłożona do oceny praca spełnia wszelkie warunki określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 z późn. zm.) dlatego mam zaszczyt przedstawić Wysokiej Radzie Wydziału Nauk o Zdrowiu Uniwersytetu Medycznego w Łodzi wniosek o dopuszczenie mgr Piotra Wojtysiaka do dalszych etapów przewodu doktorskiego oraz o wyróżnienie pracy.

Prof. zw. dr hab. n. med. Alina Borkowska

Bydgoszcz 18.01.2016